

Orosz könyvtárak a változó világban

SONNEVEND Péter

Az oroszországi helyzetről az átlagos hazai polgár ritkán hallhat lényeges dolgokat.¹

Az orosz könyvtárakkal szakmánknak ma már alig van kapcsolata, a Könyvtártudományi Szakkönyvtárban elérhető orosz könyvtári szaklapokat is kevesen forgatják, ezért tartjuk fontosnak, hogy az oroszországi könyvtárak helyzetéről és teljesítményéről időről időre képet adjunk.* Az alábbiakban – elsősorban orosz internetes források alapján – néhány érdekesnek tűnő mozaikot igyekszünk felmutatni. A szakmai adatok előtt érzékeltetjük a társadalmi hátteret is.

Népesség és oktatás

Az Oroszországi Föderáció (továbbiakban: OF) lakossága az elmúlt időszakban (konkrétan: 2012-ig) folyamatosan csökkent: 2000-ben 147 millió (kerekítve mindenütt), öt év múlva 144, 2010-ben 143. 2014-ben viszont ismét 144 millióra nőtt². Eközben

a határokon túlról, főként Közép-Ázsiából szinte folyamatos volt a korábbi orosz nemzetiségű lakosság bevándorlása, ami elősegítette azt, hogy a csökkenő tendencia ne legyen még meredekebb. A demográfiai helyzet fenyegetését jól jelzi, hogy a vizsgált időszakban a 0–24 év közötti korosztályok összegzett létszáma (ismét kerekítve) 50-ről 40-re, azaz 10 millióval csökkent. A közoktatásban tanulók létszámára ebből 7 millió veszteség jut. Eközben 1989 és 2015 között 4,5 millió lakos emigrált, főként nyugati országokba: közöttük bizonyára sok a magasabb végzettségű (zömük természettudós, mérnök, informatikus), illetve a tehetősebb nyugdíjas.

Az országban ma 40 ezer általános és középiskola, illetve 33 ezer templom működik. A nemzetközi PISA-felmérések terén az OF átlag alatt teljesít. 2012-ben a 65 résztvevő ország matematikából átlagosan 494, az OF csupán 482 pontot ért el (32. hely, itt Magyarország: 477 pont), szövegértésből ugyanekkor 496

* Korábban hasonló körkép jelent meg a szerző tollából a Könyv, Könyvtár, Könyvtáros 2000. 5. (<http://ki.oszk.hu/3k/2012/09/orosz-konyvtarakrol/#more-2294>), valamint a Könyvtári Figyelő 2007. 4. (<http://ki.oszk.hu/kf/2010/10/oroszorszagikonyvtari-korkep-valsag-utan/#more-493>) számában.

pontos átlag mellett csak 475-öt, Magyarország: 488 pont).

2016 decemberében elérhetővé váltak a 2015-ös PISA-felmérés adatai: sikerült az átlaghoz felzárkózni. Matematikából szépen javított az ország (a korábbi 482 helyett 494 pont, míg Magyarország változatlan: 477 pont), szövegértésből a kapott eredmény még erősebb javulást mutat (475 helyett 495 pont, míg Magyarország itt csúnyán rontott: 488-ról 470 pontra). Ehhez nem kívántatik kommentár.

A nemzetközi folyamatokat követve jelentősen bővült a felsőoktatásban való részvétel². Az oktatási rendszer állami finanszírozása 2000-től és 2013-ig a GDP 2,9%-ról 4,3%-ára nőtt (Magyarország: 4,4%): ebből a legnagyobb részt (2%) a közoktatás kapja, de erősödött a felsőoktatásra fordított arány is (0,3-ról 0,8%-ra). Nominálisan az oktatási ráfordítás 215 milliárd rubelről 2888 milliárdra nőtt, míg állandó áron (csak) 552 milliárdra, a különbség egyben jelzi az időszak magas inflációját is. A felsőoktatási intézmények száma közel másfél évtized alatt 969-ről újabb százszal nőtt, s közülük mintegy 400 ad lehetőséget doktori tanulmányok folytatására is. Eközben a hallgatók létszáma 4,74 millióról 5,65 millióra emelkedett. Tehát egy intézmény hallgatói létszáma átlagosan ötezer körül mozog, ez nemzetközi összehasonlításban elég alacsony szám.

Az elfogadott kandidátusi és doktori disszertációk között rengeteg a plagizált tartalmú mű: a legújabb adatok szerint például a Duma 25 képviselőjét, továbbá a kulturális minisztert is e kevéssé jeles „teljesítmény”-ben érték tetten (http://www.dissnet.org/publications/c_sh_p.htm).

A teljes kulturális ágazat költségvetési részesedése 0,4-ről csaknem 0,6%-ra emelkedett. Azonban az egy főre számított 57 eurós kulturális kiadással – az Eurostat számításai szerint – az OF 2013-ban Európában csak Portugáliát, Romániát, Bulgáriát és Görögországot tudta megelőzni.

Hosszú ideje erős infláció érvényesül: az ENSZ statisztikai adatszolgáltatása szerint a fogyasztói árszínvonal 2000 óta a négyszeresére emelkedett. A GDP 2015-ben 3,7%-kal, a lakossági reáljövedelem ennél is jobban csökkent.³

Információs társadalom

2005 és 2013 között száz lakosra számítva 86-ról 183-ra nőtt a mobiltelefonok száma. Míg 2005-ben csak a vállalatok 53%-a élt az internet lehetőségeivel, ezek aránya nyolc évvel később már 87%-ot ért

el. 2016-os adat szerint az országban már 80 millió ember használja az internetet.

A magánszemélyek körében a napi vagy majdnem napi internethasználat 2013-ra a 16 éven felüliek 43%-át érte el, azóta arányuk nyilván tovább emelkedett (az EU átlaga 2016-ban 60%). Még mindig 29%-os az internetet soha nem használók aránya. A telepített széles sávú elérés 100 lakosból átlag 14 számára biztosított (az Észak-Kaukázusban csak 4 körül). Jobb az arány a mobilkészülékekkel történő internetezés terén: itt a megfelelő szám már 64. Érzékelhetők a különbségek a városi és falusi lakosság esélyei között (az internethálózat 88, illetve 67%-ban adott).

Az infokommunikációs iparágak (IKT) a nemzeti összterméknek alig 3%-át állítják elő. Ami még meglepőbb, a külföldi befektetések e téren már 2011-től – a szankciók életbe lépését jóval megelőzve – csökkenni kezdtek. Az export és import egyenlege drámaian negatív az IKT terén: 2012-ben 0,218 milliárd USA dolláros exporttal szemben 5,828 milliárd import. Utóbbinak bő háromnegyede Kínára jut, ami külön is jelzi a két nagy ország modernizációs fáziskülönbségét.

Az illetékes miniszter 2016 decemberében azt állítja, hogy az országnak, ahol jelenleg 400 ezer programozó tevékenykedik, még egymillió ilyen tudású szakemberre lenne szüksége, de ezek kiképzése másfél-két évtizedet igényel.⁴

Könyv- és lapkiadás

Az oroszországi könyvkiadás zsugorodása folytatódik. Az éves könyv- és brosúra-választék a 110 ezer fölötti számával ugyan jelentősnek tűnik, ám ebből a brosúrák tesznek ki 17–18%-ot, míg az összes példánymennyiségnek (485 millió körül) már 30%-át. Egy könyvjellegű kiadvány átlagos példányszáma négyezerre csökkent (1995-ben még 14, 2000-ben pedig 8 ezer volt az átlagos példányszám). Gondolatban – a jobb megértés végett – osszuk el a négyezres számot 14-gyel (a lakosság szám ennyiszor nagyobb a hazainál), s az eredmény: ez nálunk átlagosan 285 példányt jelentene. Az új kormányzati kulturális stratégia az egy főre jutó 3–4 példányt 2030-ig hét kötetre kívánja emelni, ám a stratégia arról semmit nem mond, milyen eszközökkel és módszerekkel (a kulturális stratégia ráadásul a legújabb válságos időszak előtt született, ugyanakkor a legújabb híradások a jövőre tervezett kormányzati ráfordítások közel 20%-os csökkentését jelzik).

Rendkívül magas a kifejezetten kis példányszámú kiadványok száma. Az összes kiadvány fele ezer példányban, illetve ez alatt jelenik meg. Egy konkrét példa: a mai Oroszország hivatalos szinten talán legfontosabb írója, *Szolzenyicin* (születési centenáriumán, 2018-ban minden róla fog szólni): az ő harminc kötetes életmű kiadása alig néhány ezres példányszámban látott napvilágot (a *Vörös kerék* című regényfolyam 2007-ben napvilágot látott egyik kötete még öt, a 2010-es újabb kötet már csak háromezer példányban jelent meg). Tétélezzük fel, hogy ennek csak felét veszik meg magánemberek vagy külföldi intézmények, akkor mindössze 1500–2500 példány juthatott el a könyvtárakba, miközben az országban közel 2500 város van összesen 107 millió lakossal. Százezres vagy e feletti példányban 2015-ben mindössze 319 könyv jelent meg.

A könyvek és brosúrák tartalmi csoportosítása a leg egyszerűbb módon: 222 millió tankönyv, oktatási segédlet, 160 millió szép- és gyermekirodalom, 100 millió szakkönyv. Évente egy lakosra kevesebb, mint egy szakkönyv jut (beleértve az ismeretterjesztő műveket is). A megjelenés helye szerint a már 12 millió lakosú főváros, Moszkva viszi el az összes kiadvány (címek) felét, s az összes példány 90%-át. Pedig van még 12 milliós lélekszámú város. A kétesen magas szintű koncentráció a kiadók szintjén is megjelenik: a tíz legnagyobb kiadóra jut az összes kiadvány bő ötöde, s az összes példány bő kétötöde. A húsz legnépszerűbb – 2014-ben legtöbbször – kiadott író körében *Dosztojevszkij*, *Remarque* és *L. Tolsztoj* képviseli az értékeket (12., 15. és 17. helyen). Arat a kommersz: *S. King*, az erotikus regényeivel elhíresült angol *E. L. James* és orosz társaik a „nyerők”.

Egy átlagos (300 oldalas) könyv ára 500 rubel (7 euró) fölé emelkedett. Csökken a könyvesboltok száma: a 12 milliós Moszkvában már csak 226 van, míg például Párizsban 700. Az egész országban 25 évvel ezelőtt 8500 könyvesbolt volt, ma mindössze 1500. (Igaz, a plázákban kaphatók bestsellerek.)

Az utóbbi években lendületesen növekszik az e-könyvek piaca, meghaladva a 3 milliárd rubel értéket, bár még csupán a teljes forgalom 2–3%-át teszi ki, míg orosz adatok szerint az európai átlag jelenleg 6–7%. Európa közel ugyanannyiért adja a nyomtatott könyvet, mint az e-könyvet, orosz földön viszont az utóbbi átlag felébe kerül az előbbinek.

Az országban mintegy háromezer tudományos folyóirat jelenik meg, összesen 3,15 millió példányban, tehát egy folyóirat átlagosan csak ezer példányban lát napvilágot. A háromezerből csupán 350 cím ke-

rült bele 2015-ben az Elsevier meglehetősen szigorú szűrőként működő SCOPUS adatbázisának 21,5 ezres választékába, vagyis a SCOPUS-ban az orosz címek 1,6%-ot képviselnek. A 24 könyvtár- és bibliográfia-tudományi folyóirat együttes példányszáma 36 ezer, az átlagos példányszám 1500. Például az Orosz Állami (volt Lenin) Könyvtár által gondozott tekintélyes *Bibliotekovegyenyie* példányszáma az elmúlt években 1000–1300.⁵

A 140 tudományos-ismeretterjesztő folyóiraatra szintén mintegy 3 millió példány jut: itt legalább meghaladja az átlagos példányszám a 20 ezret. Az 5–600 általános, női és családi magazinra ezzel szemben 32 millió példány jut. A felsőeső nép (minden második családra jut egy képes magazin) szórakoztatása zavartalan.

Az újságok száma 11 ezer, összes példány: 247 millió, vagyis az átlagos példányszám 22 ezer.

Az alapítás után negyven évvel, 2015 decemberében végre az Orosz Federáció is belépett az ISSN-tagországok körébe.⁶ A sajátos orosz környezetben a kurrens nemzeti bibliográfia nem nemzeti könyvtári, hanem könyvkamarai feladat, így az Orosz Könyvkamara lett az ISSN nemzeti központja (ld. <http://www.bookchamber.ru/issn.html>).

Könyvtárak: néhány általános adalék

A legfrissebb elérhető adatok szerint a közkönyvtárak száma 38 ezer (1992: 57 ezer, 2009: 47 ezer, 2013: 40 ezer), az iskolaiaké pedig 40 ezer (hét éve még 80 ezer). Előbbiek összesített állománya 800 millió fölött (1992: 1060, 2009: 934, 2013: 850 millió) van. A gazdasági krízis kezdete (2009) óta a központi költségvetés levette kezét a helyi könyvtárak támogatásáról. Ez azt jelenti, hogy egy járási vagy községi könyvtár elsősorban a helyi önkormányzat pénzeiből részesedik: minden más forrás minimálisra zsugorodott, helyben viszont igen eltérő prioritások és lehetőségek vannak. 2010-ben még egy olyan jelentős területi könyvtár is, mint Orjol város Tudományos Könyvtára (300 ezer városi lakos, 25 ezer beiratkozott olvasó, 120 könyvtári dolgozó, 600 ezres állomány) mindössze 200 ezer rubelből – magyar forintban ez kb. 1,2 millió – gyarapíthatott.⁸

Az olvasók száma a közkönyvtárakban az 1990-es évek elején 70 millió volt (a statisztikák kozmetikázása nyilván nem volt ismeretlen módszer), majd öt év múlva 60 millióra ereszkedett, s azóta jóval e szint alá csökkent.

A közkönyvtárak körében 2014-ben 55, 2015-ben

már 61% rendelkezik internet-hozzáféréssel. Egy minisztériumi beszámoló szerint a lakosság 31%-a beiratkozott olvasó. A Levada közvélemény-kutató intézet felmérése viszont csak 18–20%-os könyvtári olvasói arányt jelez.

Az országos könyvtárpolitika azzal számol, hogy a közkönyvtárak hagyományos könyvgyűjteményi funkcióiból kilépve hármas szerepkörrel fejlődhetnek a jövőben: a) kulturális örökség őrzése; b) szabadidő központ; c) aktív szolgáltatás az internet használói számára.⁷

Az Orosz Elektronikus Könyvtár (OEK) és más digitális könyvtárak

Az OEK (Nacionalnaja elektronnaja biblioteka) munkálatai 15 éve indultak, a legfrissebb adatok szerint a tartalma 1,6 millió „példány” (nem deríthető ki, ez hány művet jelent). Egy új elnöki rendelet szerint 2016-ban 11 ezer „aktuális” tudományos művel kell bővülnie. Az OEK használata növekszik: 2010-ben 2 millió látogató, 2013-ban 3,2 millió, 2014-ben 3,5 millió, 2015-ben 9,5 (!) millió, 2016 első negyedében: 2,9 millió. A Duma az 1994-es könyvtári törvényt kiegészítve 2016 nyarán előírta az országos digitális könyvtári rendszer megteremtését. Időközben az EK központi szervere Szentpétervárról átkerült Moszkvába. 2015 óta az Orosz Állami Könyvtár, az RGB felelős megvalósításáért. Több tucat könyvtár és egyéb közgyűjtemény (múzeum, levéltár) igyekszik szolgáltatni digitális anyagait az OEK számára, ám igen gyakori gond e téren is a szerzői jogok tisztázatlansága. Az OEK anyagát – szerződés alapján – felhasználó könyvtárak száma megközelíti a másfél ezret. Számos könyvtár pedig gépi katalógusát kínálja fel az OEK számára.

Lényeges fejlemény, hogy a kötelezpéldányokról szóló törvény nyári kiegészítése előírja minden kiadvány elektronikus példányának beszolgáltatását is, egyidejűleg a papíron szolgáltatott példányok számát az eddigi 16-ról 9-re csökkentették.

E példákkal csupán ízelítőt adtunk: számos digitális könyvtár csak most bontogatja a szárnyait, sok közülük térítést kér, és nem kevés a nem legális tartalmat kínáló is. Egyes becslések szerint ma a nem legális („kalóz”) tartalmak aránya 90%-os.

Az új orosz valóságba belefér, hogy *Sz. Anurjev*, az egyik vezető kiadói szakember – a LitRes digitális könyvtár (750 ezer jogtiszta e-könyv, ebből 100 ezer orosz nyelvű, https://vk.com/litres_biblioteka) tulajdonosa és irányítója – egy szakmai konferenci-

án élesen kritizálta a drága és nem hatékony állami projektet.

A nyílt hozzáférés terén az egyik legsikeresebb orosz digitális könyvtári projekt neve: Cyberleninka <https://cyberleninka.ru/>, mely tudományos cikkek és más anyagok ingyenesen használható, bárki által, bárhol elérhető tárháza (az elnevezés az alapító fiatal emberek saját választása, a projektnek semmi köze a korábbi Lenin Könyvtárhoz). A legfrissebb adatok szerint állománya meghaladja az 1,13 millió egységet, a jelenlegi kb. 150 ezer használó havi (egyedi) látogatásainak száma 3 millió körül jár (három évvel ezelőtt még: a tartalom egy millió tanulmány, havi két millió látogatás). A digitális repozitóriumok nemzetközi értékelése szerint a projekt a világ 10–12-ik legsikeresebb ilyen vállalkozása. A tudományirányítás is felismerte a Google Scholarral együttműködő rendszerben rejlő lehetőségeket a szellemi teljesítmény objektív (nem ágazati elfogultságokat tükröző) értékelése szempontjából.

A Jelcin Elnöki Könyvtár (JEK – www.prlib.ru) létrehozása 2007 januárjában kezdődött közvetlenül *Putyin* elnök rendeletére, 2009 májusában vált működőképessé. Státusa: ez a harmadik nemzeti könyvtár (a moszkvai és szentpétervári két hagyományos nagykönyvtár mellett). A legfrissebb adatok szerint állománya elérte a fél milliós nagyságrendet. Ma a világban tucatnyi fiilálé (London, Berlin, Prága stb.) működik, ezek egyike Budapesten az Orosz Kulturális Központban: a JEK állománya tehát lényegében csak korlátozottan nyilvános, csupán az egyik befogadott intézmény erre a célra létesített olvasótermék gépein érhető el (Budapesten ráadásul mindössze heti pár órában)⁹.

Aki a legfontosabb orosz írók alapvető műveit keresi, annak ajánlható ez a digitális könyvtár: <http://rulibrary.ru/>.

Országos (központi) könyvtárak

A központi kormányzat alárendeltségében nyolc (2011-ben még kilenc) könyvtár működik: köztük a két nemzeti, az Orosz Állami (orosz rövidítése: RGB) és az Orosz Nemzeti (volt Szaltikov-Scsedrin, rövidítése: RNB) Könyvtár, továbbá az országos műszaki, az idegen nyelvű („Inosztranka”), a történettudományi, ifjúsági, illetve gyermekkönyvtár stb.

Ezek fontosabb összegzett adatai 2011-ben és 2015-ben:

- állomány: 94,6 – 97,4 millió,
- éves gyarapodás: 1,1 – 0,9 millió,

- olvasók száma: 0,83 – 0,97 millió,
- látogatások száma: 3,2 – 3,1 millió,
- a weboldalakat felkeresők száma: 20,8 – 15,5 millió (vajon miért e csökkenés?),
- dolgozók száma: 5 ezer – 4 ezer (ezen belül diplomások: 2350 – 2340 fő).

E számok igen keveset árulnak el a nagy könyvtárak meghatározó súlyáról, s vezető munkatársaik intellektuális és kapcsolati tőkéről. Utóbbiról egy példa: a tavaly elhunyt *Je. Genyijeva* (1946–2015) nemcsak közel 25 évig igazgatta az idegen nyelvű könyvtárat, s volt több évig első IFLA-alelnök, hanem kitűnő angol irodalomtörténész, tengernyi közéleti funkció viselője is, miközben írók (*L. Ulickaja* stb.) és tudósok tekintették barátjuknak.¹⁰ A két hagyományos nemzeti könyvtár sorsát érintő döntés született ez év elején: a moszkvai RGB főigazgatója, a matematikus-informatikus *A. Viszluj* lett a szentpétervári RNB vezetője (az RGB élén jelenleg megbízott személy áll).

Említést érdemel, hogy 2014-ben az országos műszaki könyvtár (GPNTB) hirtelen arra kényszerült, hogy pár hónap alatt elhagyja a város központjában lévő patinás épületét, s a nem túl könnyen elérhető, csaknem külvárosi, ipari környezetben kell új életet kezdenie (a magyar olvasó nyilván emlékszik az OMIKK analóg történetére 2001-ből). A „városfejlesztési” szándékok ott sem mindig kedveznek a könyvtáraknak...

A legnagyobb oroszországi könyvtárakról szólva nem lehet megkerülni az állományt tekintve negyedik legnagyobb gyűjteményt, a társadalomtudományok nemzetközileg is jelentős könyvtárát és tájékoztatási intézményét, az INION-t. Az akadémia társadalomtudományi könyvtárát súlyos tragédia érte: 2015. január végén hatalmas, 48 órán át dúló tűz pusztította el a 14 milliós állomány 15%-át, az épület helyreállítása is hosszú időbe telik. Idén júliusban már a harmadik vezetőt nevezték ki az élére. Az orosz könyvtárak gondjairól valamennyit elárul az a tény, hogy a tűz után sikerült ugyan újraéleszteni a könyvtár szervert, mely 1985-ben (!) készült, s épp kora miatt a modern gépekkel és programokkal igen nehezen hozható szinkronba. 2016 szeptemberében döntöttek az épület helyreállítását célzó építészeti tervekről. 900 tonnányi sérült állomány várja lefagyasztva a majdani restaurálást. Az 1988-as leningrádi akadémiai könyvtári tűz után a nálunk is nagyra becsült *D. Lihacsov* akadémikus ezt írta: a kulturális intézmények csak akkor szülehetnek újjá, ha könyvtáraik megmaradnak...

Szakmai egyesületek

A legtekintélyesebb orosz szakmai szervezet, az Oroszországi Könyvtári Egyesülés (Rosszijszkaja bibliotyechnaja asszociacija – RBA) 1994-ben született közel húsz létező könyvtári egyesület összefogásának köszönhetően, végül a hivatalos bejegyzésre 1995 novemberében került sor. Tavaly ősszel, a húszéves évfordulón *V. Firszo*v, az RBA elnöke kifejezte reményét, hogy 2017-ben az IFLA világkonferenciája Szentpétervárra jön. Az IFLA idei döntése azonban végül Wroclawnak kedvezett (Wroclaw idén Európa „kulturális fővárosa”), s aligha tévedünk nagyot, ha e mögött a politikai légkör változásának is (némi) szerepe lehetett. Az RBA a magyar Informatikai és Könyvtári Szövetség típusát idézi: ott is csak jogi személyek (könyvtárak, oktatási intézmények stb.) képezik a tagságot. Orosz földön nem ismeretes a Magyar Könyvtárosok Egyesületéhez hasonló, a szakembereket összefogó szerveződés. Az RBA nem túl számos külföldi partnere közt van az ALA, az amerikai könyvtáros egyesület, továbbá a volt szovjet köztársaságok utódállamainak néhány testvérszervezete.

A Független Államok Szövetsége (FÁK) tagjainak könyvtári szervezetei hozták létre az Eurázsiai Könyvtári Gyűlést (Bibliotyechnaja Asszambleja Jevrazii – BAE), amely idén volt húszéves, és a térség kulturális és könyvtári együttműködését hivatott támogatni. Jelenleg az azerbajdzsáni nemzeti könyvtár vezetője tölti be az elnöki pozíciót. A BAE idén tavasszal tartott moszkvai konferenciáján nyolc állam képviselői úgy döntöttek, hogy létrehozzák az „egységes információs térséget”.

2015-ben a LIBKOM krími konferenciáján hozták létre a *Jövő Könyvtárai* elnevezésű új egyesületet, elnöke és alelnökei a központi, illetve a nemzeti könyvtárak vezetői lettek. Az elnök elsődleges célnak határozta meg, hogy a könyvtárak, könyvkiadók és könyvkereskedők közti megértést elősegítsék. A messzi távolból csak találgatni lehet, miért nem volt elég az RBA-n belül egy ilyen szerepkörű új szekció létrehozása?¹¹

Médiahasználat és olvasók, olvasás

A kérdés élénk érdeklődést kelt, sok-sok adat forog közköze, s ezek lényege: csökken az olvasás vonzereje, egyre olvad az olvasók aránya. Legújabban már parlamenti (Duma) bizottsági tárgyalás napirendjén is szerepelt, ahol riasztó adatok hangzottak

el. Az Oroszországi Könyves Szövetség (Rosszijijszkij Knyizsnij Szozjuz) elnöke szerint hiába kerül a gyerekek olvasása alapján az ország a világban dobogóra (nem tudni, miben áll a „dobogós hely”, teheti hozzá az ismertetés írója), ha a felnőttek 70%-a soha nem olvas könyvet. Ha a család nem támogatja az olvasást, akkor nem lesz eredmény.

Egy három éve készült alapos felmérés szerint éves szinten a felnőttek 23%-a esetében eredményez az olvasás hat vagy több könyvet, miközben 44% egész évben egyetlen könyvet sem vett kezébe. A helyzet a 90-es években kezdett romlani, majd az ezredforduló óta a negatív tendencia tovább erősödött.

Televíziót a felnőtt (16 év feletti) lakosság 94%-a néz, bár csak 10%-a tartja ezt az elfoglaltságot hasznosnak. A Deloitte & Touche CIS (Moszkva) kitűnő felméréséből emelünk át pár adatot. 2012–2015 között az átlagos médiahasználat 8%-kal nőtt. A 16–24 éves korosztályban 26%-kal csökkent a tévénézés, a 16–19 évesek kétharmada él már e-könyvek olvasásával. A teljes válaszolói kör átlaga szerint a nyomtatott média igénybevétele 17, a nyomtatott könyveké 9%-kal, míg a rádióhallgatás 7%-kal, a tévénézés 5%-kal esett vissza. A felmérés a vizsgáltak körében 44–44%-ot mért mind a nyomtatott, mind az e-könyvek olvasását illetően.

A gyerekolvasás esélyeiről közöl érdekes adatokat a Biblioteka című országos folyóirat friss száma. A szépirodalom adja a friss kiadványok választékának mintegy ötödét, míg a gyermek- és ifjúsági irodalom az összesben 4%-kal kap helyet. Az átlagos példányszám itt is három, ötezer példány, miközben csak Moszkvában közel fél millió 11 év feletti gyermek tanul a közoktatásban. A legtöbbet megjelenő gyermekirodalmi szerző máig *Kornyey Csukovszkij* (1882–1969): 2015-ben 132 kiadás 2,4 millió példányban, a rangsorban a kilencedik az első külföldi szerző, *Andersen* (53 kiadás – 534 ezer példány), míg például *J. Rowling*, a Harry Potter-sorozat szerzője 10 kiadvánnyal szerepel a 14. helyen (347 ezer példány). Mivel a gyermekkönyvek több mint 60%-a is Moszkvában lát napvilágot, a vidék ellátása több mint fogas kérdés.

Igen keveset tudunk az információs hálózaton élő ifjúság irodalmi érdeklődéséről és aktivitásáról. E témát feszegeti egy új tanulmány a Levada közvélemény-kutató központ folyóiratában *L. Boruszjak* tollából. Mint kiderül, orosz földön lenyűgöző létszámú felületeket éltenek az egy-egy íróat favorizáló közösségek. A elsőket (legtöbb érdekeltet felmutatókat) idézzük: a korábban már említett E. L. James – 900, P.

Coelho – 580, Sz. Jeszenyin – 350, J. Rowling – 250 ezer pártoló a VKontaktye elnevezésű orosz közösségi oldalon. A *VKontaktye* tíz éve jött létre, 2007-ben 100 ezer felhasználója volt, mára pedig nemcsak az OF, hanem Európa legnagyobb közösségi oldala lett átlagos napi 70–80 millió látogatóval, értéke ennek megfelelően dollármilliókban mérhető.

A mai orosz könyvtári hálózat számos fontos intézményében élénk olvasás- és könyvtár-szociológiai munka folyik, érdemes lenne egyszer csak erre koncentrálni. Itt csupán az egyik országos könyvtár, a moszkvai ifjúsági könyvtár (orosz rövidítése: RGBM) rendkívül tartalmas évkönyveire van módunk kitérni. Idén már a tizedik tanulmánykötet jelent e címen: „Szociológus és pszichológus a könyvtárban”. Szerkesztője *M. M. Szamohina*, az egyik legismertebb szakember. *O. Froszt* a 2010-ben megjelent kötetben a cseljabinszki körzet (oblaszty) könyvtáraiban végzett felmérést összegzi. 842 fő, mind 16 és 29 év közötti, válaszolt kérdéseikre. A városi és falusi könyvtárhasználók körében érdekes különbség, hogy míg a városiaknál már teljes az internethasználat, falun a körülmények ezt még akadályozzák. Ezért nem meglepő, hogy ott a televízió (még) az információkhoz jutás egyik legfontosabb forrása, míg a városiaknál az internet 55–41 arányban átvette a vezetést. Meglepő, hogy mindkét körben a család szerepe egészen minimális: városiaknál – 11, falusiaknál – 7). A könyveket ugyanilyen sorrendben 56–42 arányban jelölték, itt a beszámoló olvasója a felmérés helyének (vagyis a könyvtárnak) „vonzerejétől” nem tud eltekinteni.¹²

A LIBNET: a legjelentősebb országos könyvtári projekt

A kilencvenes évek elején lendületet vett az oroszországi nagykönyvtárak számítógépesítése. A hatékonyság növelése érdekében 1992-ben hozzáálltak a közös gépi katalógus létrehozásához. Különösen az ezredforduló után sikerült komolyabb eredményeket elérni. A legfrissebb adatok szerint (2016. szeptember 23.) a közös katalógus tartalma: 12,86 millió leírás, 2,16 millió adat az authority file állományban, 2003 óta összesen 7,3 millió leírás importálása a központi adatbázisból. Egy évvel korábban (2015. szeptember 16.) az analóg adatok: 12,18 – 2,1 – 6,4 millió. (Az egy év alatt átvett mindössze 900 ezer leírás nem tűnik igazán meggyőzőnek.) 2011 novemberében az illetékes főhatóság, a Kulturális Minisztérium jóváhagyta a LIBNET fejlesztési kon-

cepcióját a 2011–2020-as időszakra. Itt nem térhetünk ki a szervezés részleteire, de annyit említünk, hogy meghatározó a 2001-ben az RGB-ben létesített központi szervezet (LIBNET Országos Információs Központja): ennek alapja a korábbi hagyományos országos központi könyvkatalógus. Újdonság, hogy mintaként az OCLC-t nevezik meg (kérdés, a mai feszült orosz–amerikai politikai kapcsolatok közepette ezt lehet-e még hangoztatni). Hasonlóan elsőrendű feltétel a megfelelően felkészített szakemberek közreműködése: ma már közel száz könyvtár harmadfélszáz minősített katalogizáló munkatársa építi a közös adatbázist. Az országos műszaki könyvtár (GPNTB) égisze alatt a műszaki tudományokat felölelő központi katalógus szintén tartalmaz legalább egy millió rekordot. Másrészt a koncepció az összes könyvtártípusra ki kíván terjedni, egészen az iskolai könyvtárakig, épp az OCLC mintájára. Ma viszont az adatbázis fejlesztésére jogosított szakemberek döntő hányada a vezető területi közkönyvtárak munkatársai közül kerülnek (ezek a kulturális minisztérium szakmai alárendeltségében működnek), s elenyészően kevés például a felsőoktatási szakember. Ebből az a feltételezés kínálkozik, hogy a főhatósági korlátok még igencsak „elevenek”: más szóval, mintha eltérő lenne a kulturális ágazat és az oktatási minisztérium könyvtárügye.¹³

Kis hungarikum

2014 kora tavaszán két hölgy érkezett Moszkvából az Országos Széchényi Könyvtárba: a moszkvai *Biblioteka v skole* (Iskolai könyvtár) című folyóirat szerkesztői. Említésre érdemes, hogy a lap az orosz rendszerváltozás (1991) után létrejött magánkiadó (www.1september.ru) sikeres vállalkozása, melynek működését és szerepét az iskolai képzésben és szakmai továbbképzésekben a *Könyvtári Figyelő* 2014. 3. száma is bemutatta.¹⁴ Igen intenzív napok eredményeként látogatóink gazdag „zsákmányra” tettek szert, amely hamarosan megtöltötte a *Biblioteka v skole* 2014. novemberi, tematikus magyar számát (korábban finn tematikus szám is készült már). Az orosz irodalom magyar fordítóitól iskolai könyvtárosokig sok hazai képviselő – és téma – megjelent e számban, melyet a moszkvai magyar kulturális intézetben mutattak be 2014 novemberének végén. Az orosz – magyar könyvtári kapcsolatok sajnálatos megritkulása idején különösen örvendetes egy ilyen jelenség.

Összegzés

A fenti szerény körkép jelzi, hogy az oroszországi könyvtárügy jelentős változási szakaszt él át: változnak az olvasók, a dokumentumok, a technika, következésképp a funkciók is. Ugyanakkor egyre jobban „szakad” is az ország: a legjobb helyzetben lévő könyvtárak a modern eszközök (RFID, digitális könyvtár stb.) birtokában magabiztosan nézhetnek a jövő változások elé, míg a kisebb intézményekben az elemi problémák (szerény gyarapítás, számítógép, internet, megélhetést biztosító fizetés stb.) is megoldhatatlannak tűnnek. Már pedig az utóbbiak felhasználói is közel százmilliós nagyságrendet képviselnek.

Utóhang – elnöki sajtótájékoztató

2016. december 23-án Putyin elnök három és félórás sajtótájékoztatója keretében olyan kérdést is kapott a vége felé, hogy mi lesz a könyvtárakkal, hisz egyre zsugorodik a gyarapítási keretük. Az elnök úgy reagált, hogy igyekeznek elősegíteni a könyvtárak teljes körű újjászületését, hogy mindenki lapozhasson könyvet, olvasson, élvezze az illusztrációkat. Ugyanakkor a hagyományos könyvet egyre inkább szorongatják az új hordozók és az internet. Ezért a könyvtárak jövője az lehet, hogy *multimédia-központokká* váljanak, ahol a könyvek mellett biztosított az internethasználat is.

Jegyzetek

Az elektronikus dokumentumok megtekintése: 2017. január 3.

1. Emeljük ki a kevés kivétel egyikét, SZILÁGYI Ákos: *Túlírányított demokrácia. Oroszlecke. Pozsony* : Kalligram, 2011. 332 p. című könyvét, amely a putyini állam számunkra igen tanulságos „természetrájzat” adja.
2. A hivatalos orosz statisztikák 2014-re vonatkozóan kezdik hozzáadni az annektált Krím és Szevasztopol város együtt kb. 2,3 milliós népességét az országos számhoz. Mi ezért általában megállunk 2014-nél.
3. Digest of educational statistics in the Russian Federation 2014. Statistical data book. Moscow : National Research University, 2014. 74 p.; <https://www.hse.ru/en/primarydata/edstat2014>; az ENSZ-adat forrása: <http://data.un.org/CountryProfile.aspx?crName=Russian%20Federation> ; PISA 2012 Key findings. 44. p. <https://www.oecd.org/pisa/>

- keyfindings/pisa-2012-results-overview.pdf; a 2015-ös PISA-eredmények itt:
<https://www.oecd.org/publications/pisa-2015-results-volume-i-9789264266490-en.htm>
4. Information society indicators in the Russian Federation. Data book. Moscow : National Research University, 2014. 320 p. <https://www.hse.ru/en/primarydata/isi2014> ; MINKOMSVÁZI, G.: Rossii nužen million aйтиšnikov; <https://www.gazeta.ru/tech/news/2016/12/05/ni416843.shtml>
 5. BAZENKOVA, A.: Russia's book industry shrinks as Russians stop reading = Moscow Times, 29 July, 2015. <https://themoscowtimes.com/articles/russias-book-industry-shrinks-as-russians-stop-reading-48632>.
 Az e-könyvek kiadásáról: <http://www.internationalpublishers.org/market-insights/country-reports/281-ipa-country-report-russia-s-publishing-market-in-2015>; legfrissebb adatok: <http://bookind.ru/events/4424/> Egy akadémiai történettudományi folyóirat (Rossijskaâ istoriâ, ISSN 0869-5687) idejéig legfrissebb (4.) számának példányszáma 659. Egy másik komoly történész folyóiraté (Žurnal rossijskih i vostočnoevropejskih istoričeskih issledovanij) 500. A kommunista párt központi lapja, a Pravda 40 éve 10 millió feletti példányban látott napvilágot, ma mindössze 100 ezret ér el.
 6. Az új ISSN-központról: <http://pro-books.ru/news/3/17552>
 7. A könyvtárak száma és az átlagos könyvkiadási példányszámok jelentős eltérését már a parlamentben is szóvá tették: <http://www.duma.gov.ru/news/274/1756385/#photo2>
 Az oroszországi könyvtárstatisztika problematikájáról alaposabb elemzés: ABRAMOVA, M.: Čto otryažaüt količestvennye pokazateli? „Kolüčie voprosy na zlobu dnâ = Biblioteka, 2016. 5. no. 3–7. p. – Az új könyvtárpolitikai irány – a szabadidő-központokká váló átalakítás – inkább komikus mellékzöngéje, hogy mikor a közelmúltban a kulturális miniszter a Moszkva közkönyvtáraiból kikerülő 3 millió kötetet (!) sajtó útján felajánlotta a hadsereg laktanyái számára, Sz. Sojgu miniszter, Putyin elnök egyik fő bizalmasa, nyomban válaszolt: erre semmi szükség, az orosz hadsereg kitűnő garnizoni könyvtárakkal rendelkezik az egész ország területén.
 8. GENIEVA, Je.: Prodolžaem „igrat’ v mâč”: o smyslah i bibliotekah = Bibliotekovedenie, 2015. 1. no. 72. p. <http://www.buninlib.orel.ru/lib-rary/lib-oblast2.htm> – Egy friss felmérés szerint a lakosság közel egy ötöde (18%) a szükséges állami megtakarítás lehetséges „áldozatai” között második helyre teszi a kulturális ágazatot (első az államigazgatás 36%-kal). Tehát „nem fáj” érte annyira a fejük, mint az egészségügyért, oktatásért vagy honvédelemért. <https://wciom.ru/index.php?id=236&uid=115873>
 9. Meždunarodnâ naučno-praktičeskaâ konferenciâ: Rumâncevskie čteniâ. 12. 04. 2016. Rossijskaâ gosudarstvennâ biblioteka. <http://www.aselibrary.ru/video/conference43/conference437182/>; <http://cyberleninka.ru/about> ; http://repositories.webometrics.info/en/top_portals http://strf.ru/material.aspx?CatalogId=221&d_no=117457#.V-5J0sk6fIV; http://cyberleninka.ru/OA_native_adv.pdf; <http://www.council.gov.ru/events/news/69727/> ; OEK használati statisztika: <http://www.rsl.ru/ru/s410/nebstat> ; ANUREV, S.: Trendy razvitiâ èlektronnyh resursov v bibliotekah. = Naučno-tehničeskie biblioteki, 2016. 2. no. 35–37. p. http://www.gpntb.ru/ntb/ntb/2016/2/NTB2_2016_%D0%905_3.pdf [http://asozd2.duma.gov.ru/addwork/scans.nsf/ID/386417E0652FED7C43257E470026A1A7/\\$File/794026-6.PDF?OpenElement](http://asozd2.duma.gov.ru/addwork/scans.nsf/ID/386417E0652FED7C43257E470026A1A7/$File/794026-6.PDF?OpenElement); http://www.rsl.ru/datadocs/doc_8417ko.pdf; friss adat a JEL-ről: <http://bookind.ru/events/4424/>
 A Cyberleninka-ról érdekesítő információkat tartalmaz az alapítókval folytatott 2016. decemberi interjú: http://www.chaskor.ru/article/biblioteka_svoimi_rukami1228
 10. Genyijeva képes volt ellenállni a kormányzati szintről érkező nyomásnak, hogy az Inostranka amerikai részlegét zárja be. Erre csak halála után került sor. Mint ahogy gyorsan felszámolták a török részlegét is. Vajon most, hogy az orosz–török vezetők újra megérteni látszanak egymást, utóbbit újra fogják alapítani?
 Az INION : https://en.wikipedia.org/wiki/Institute_of_Scientific_Information_on_Social_Sciences_of_the_Russian_Academy_of_Sciences - a wikipédia cikkének orosz változata jóval bővebb információt nyújt. <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/russia/11383676/A-million-rare-documents-damaged-in-Moscow-library-fire.html>; Ehhez hasonlítható pusztító tűz volt 1988 elején az akadémia leningrádi természettudományi könyvtárában: <http://www.nytimes.com/1988/04/01/world/library-lost-400000-books-in-soviet-fire.html> Lihacsov 1988-as írása: „Gorkie mysli posle požara” – Keserű gondolatok a tűzvész után <http://www.lihachev.ru/pic/site/files/polemika/gorkiemysli.pdf> ; új hírek az INION-ról: <http://www.vesti.ru/doc.html?id=2801872>
 11. <http://www.rba.ru/content/about/history/20year/index.php>; <http://bae.rsl.ru/>
 12. <http://utro.ru/news/2016/09/21/1298224.shtml>; <https://rg.ru/2013/06/07/knigi.html>; Deloitte: Media consumption in Russia: key trends. Moscow, Jan. 2016. 24p. <https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/ru/Documents/technology-media-telecommunications/media-consumption-in-russia-2015-en.pdf> ; PORÂDKINA, Mariâ: Krug detskogo čteniâ: sostoânie, problemy, perspektivy = Biblioteka, 2016. 2. no. 70–77. p. ; BORUSÁK, L.: Molodež obsuždaet

literaturu. Analiz massovyh soobšestv VKontakte. = Vestnik obšestvennogo mneniâ. = 2016. 3–4. no. 130–148. p. (konkrét adataink a 137. oldalon – <http://www.levada.ru/cp/wp-content/uploads/2016/07/vom-3-4-2015.pdf>); Itt vannak összegyűjtve az olvasás- és könyvtár-szociológiával foglalkozó műhelyek: <http://www.library.ru/1/sociolog/researchers/>. A 2009-ben szemléletében tökéletesen megújult – s ma talán a legkorszerűbb eszméket képviselő – országos ifjúsági könyvtár (RGBM) 2015 tavaszától havi internetes folyóiratot is közzétesz az ifjúság kérdéseiről http://gazeta.rgub.ru/?page_id=389; A „Szociológus és pszichológus a könyvtárban” című tanulmánykötetek e-könyvként érhetők el a kiadó könyvtáron keresztül. A 10-ik kötet: <http://www.rgub.ru/ebook/?id=364#0>. 2013-tól az országos gyerekkönyvtár is hasonló szemléleti megújulást indított el. Erről az épp említett kötetben számol be Koloszova, J. (68–71. p.). Csak röviden említjük, hogy 2015-ben a szakma megünnevelte a nálunk is nagyra értékelt Valerija Sztjelmah 80-ik születésnapját. Az „olvasásszociológia klasszikusa” címmel írtak méltató cikket életművéről, s az írás tartalmazza fonto-

sabb műveinek bibliográfiáját is. ZAHAROVA, E. V.: Klassik sociologii čteniâ = Bibliografiâ i knigovedenie, 2015. 1. no. 139–145. p. – Sztjelmah 2013-as interjúja a múltbeli és a jelen olvasásáról is hallatlanul érdekes gondolatokat tartalmaz: Otnošenie k knige sil'no izmenilos'. <http://urokiistorii.ru/memory/arc/51818>

13. <http://www.rba.ru/content/about/doc/libnet.pdf> = LIBNET fejlesztési koncepció. 2011–2020. 2011. 42. p.; LIBNET központ: <http://www.nilc.ru/?p=center>. Az OCLC-ről írsunk: OCLC, a világgönyvtár: egy laikus jegyzetei. = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 2014. 11–12. sz. 35–43. p. <http://ki.oszk.hu/3k/2014/12/oclc-a-vilagkonyvtar/>
14. GROMOVA, Olga: A tájékoztatástól a képzésig – szakfolyóiratokra épített továbbképzés. Egy oroszországi projekt története és tanulságai. (Ford. Hegyközi Ilona) = Könyvtári Figyelő, 2014. 3. sz. 374–380. p.; Orosz iskolai könyvtári folyóirat magyar száma = Könyvtári Figyelő, 2014. 4. 491. p.

Beérkezett: 2017. január 5.

Együttműködési megállapodás az ELTE Könyvtár- és Információtudományi Intézet és a Csorba Győző Könyvtár között

Az ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézet és a pécsi Csorba Győző Könyvtár 2016 decemberében együttműködési megállapodást kötött. A kooperáció kiemelt területeként a Csorba Győző Könyvtár szakmai gyakorlatokat szervez a Könyvtár- és Információtudományi Intézet hallgatói számára, hogy az elméletben tanultak után a gyakorlatban is megismerjék a közkönyvtári munkát és bekapcsolódjanak a kistérségi mozgókönyvtári ellátást végzők munkájába is.

A megállapodás szövege itt olvasható:

<http://elte-lis.blogspot.hu/2016.12/szakmai-egyuttmukodesi-megallapodas.html>

Katalist, 2016. december 19. – az ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézet tájékoztatása alapján

Megalakult az ELTE Egyetemi Könyvtár és Levéltár

Az ELTE Szenátusának V/2017. (I. 16.) és VI/2017. (I. 16.) határozatai értelmében 2017. február 1-jétől az ELTE Egyetemi Levéltár és a Nyugat-magyarországi Egyetem Savaria Egyetemi Központ Könyvtár és Levéltár is az Egyetemi Könyvtár részeként működik tovább, ELTE Egyetemi Könyvtár és Levéltár néven. A csatlakozó intézmények kialakult jó gyakorlata és fejlesztési elképzelései több pontban is kiegészítik egymást, megalapozva a jövőbeni sikeres együttműködés és fejlődés lehetőségét.

Katalist, 2017. február 3. – Részlet a főigazgatói tájékoztatóból